

Słownik terminów

AJDC (American Joint Distribution Committee, ang. Amerykańsko-Żydowski Połączony Komitet Pomocy), potoczna nazwa „Joint” – organizacja charytatywna założona w 1914 r. Joint prowadził aktywną działalność w gettach na terenie GG, do końca grudnia 1941 r. legalnie, potem w podziemiu, dostarczając tam przesyłki żywnościowe i zasiłki pieniężne, a także wspierając działalność konspiracyjną.

Bund (Algemajner Jidiszer Arbeter-Bund In Lite, Pojln un Rusland, żyd. Ogólnożydowski Związek Robotniczy na Litwie, w Polsce i Rosji) – żydowska parta socjalistyczna działająca na terenie Polski od I wojny światowej do 1948 r. Bund propagował kulturę suwerenność Żydów w Polsce, odrzucając syjonizm. W getcie warszawskim prowadził działalność samopomocową i wydawał prasę konspiracyjną. Członkowie Bundu byli też zaangażowani w opór zbrojny.

CENTOS (Centrala Towarzystw Opieki nad Sierotami i Dziećmi Opuszczonymi) – organizacja powstała w 1924 r. W getcie warszawskim prowadziła placówki opiekuńcze, w tym sierocińce i internaty, świetlice dla dzieci uchodźców i przesiedleńców, „kąciki dla dzieci” przy komitetach domowych i biblioteki. Zajmowała się też organizacją akcji charytatywnych na rzecz dzieci.

Centralna Komisja Uchodźców, CKU – przedstawicielstwo ziomkostw przesiedleńców w getcie warszawskim. Zajmowała się pomocą społeczną, wyszukiwaniem mieszkań i miejsc pracy dla przesiedleńców.

Joint – zob. American Joint Distribution Committee.

Judenrat – zob. Rada Żydowska.

Komitet Domowy – podstawowa forma samorządu w getcie warszawskim, skupiająca mieszkańców jednego budynku mieszkalnego i prowadząca w jego ramach m.in. działalność samopomocową. Komitety domowe wywozły się z ochotniczych jednostek obrony przeciwlotniczej organizowanych w poszczególnych blokach mieszkalnych w czasie obrony Warszawy we wrześniu 1939 r. W momencie zamknięcia getta na jego terenie znalazło się 2000 komitetów domowych.

Kuchnie ludowe (społeczne) – kuchnie organizowane przez żydowskie organizacje opiekuńcze, w których mieszkańcom getta wydawano darmowe lub nisko odpłatne zupy. Pierwsze kuchnie zorganizowano już w okresie oblężenia Warszawy. W kulminacyjnym punkcie działania kuchni ludowych, w sierpniu 1941 r., w getcie wydawano 128 000 zup dziennie.

Kwarantanna – miejsca, w których czasowo izolowano mieszkańców getta w ramach walki z chorobami epidemicznymi. Do kwarantanny trafiali też wszyscy docierający do getta uchodźcy i przesiedleńcy.

Obóz Narodowo-Radykalny, ONR – założona w 1934 r. organizacja o charakterze nacjonalistycznym, silnie antysemicka.

Obozy pracy przymusowej – obozy tworzone na terenie Generalnego Gubernatorstwa: od sierpnia 1940 r. w dystrykcie lubelskim i krakowskim, a od wiosny 1941 również w dystrykcie warszawskim. Pracowali w nich, m.in. przy budowie dróg i umocnień, melioracjach i regulacji rzek, podlegający przymusowi pracy Żydzi pomiędzy 14. i 60. rokiem życia. Więźniów często bito, w niektórych obozach dokonywano egzekucji. Większość więźniów wracała do getta z obozów w bardzo ciężkim stanie fizycznym i psychicznym. Ze względu na brak ochotników do obozów od wiosny 1941 r., najczęściej nocą, Niemcy przy pomocy Żydowskiej Służby Porządkowej i policji granatowej przeprowadzali w getcie łapanki. Ich ofiarą padali zazwyczaj ci, których nie stać było na łapówki, tj. najubożsi mieszkańcy getta.

Obozy (ośrodki) zagłady – tworzone przez nazistowskie Niemcy obozy, które służyły masowemu mordowaniu ludzi (zasadniczo Żydów, w mniejszym stopniu Romów i innych narodowości) przez duszenie w komorach gazowych. Pierwszy ośrodek zaczął funkcjonować w grudniu 1941 r. w Chełmnie nad Nerem (Kulmhof), gdzie mordowano ludzi przy użyciu spalin samochodowych. Kolejne ośrodki to Bełżec, Sobibór, Treblinka, Majdanek oraz Auschwitz II-Birkenau.

ONR – zob. Obóz Narodowo-Radykalny

Opaska – biała opaska z niebieską gwiazdą Dawida, którą na prawym ramieniu musieli

zgodnie z zarządzeniem generalnego gubernatora Hansa Franka nosić od 1 grudnia 1939 r. wszyscy Żydzi w Generalnym Gubernatorstwie powyżej 12. roku życia. Na obszarze włączonym do III Rzeszy i w Kraju Warty Żydzi nosili naszyte na ubrania żółte gwiazdy.

OPL – Obrona przeciwlotnicza. We wrześniu 1930 r. Sztab Główny WP wydał „Ogólną instrukcję obrony przeciwlotniczej kraju”. Zakładała utworzenie sieci posterunków obserwacyjno-meldunkowych i central na terenie całego kraju. Oprócz OPL czynnej (wojskowej) zakładano powstanie OPL biernej (cywilnej) z podziałem funkcji od komendanta miasta, przez OPL dzielnicowe, aż do komendanta domu. Na podstawie rozporządzenia wyjątkowego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 1 września 1939 r. członkowie OPL byli zobowiązani do noszenia opasek: żółto-zielonej z odznaką metalową oraz żółto-czerwonej.

Poalej Syjon (hebr. Robotnik Syjonu) – ruch polityczny łączący ideologię syjonistyczną z socjalizmem, dążący do budowy socjalistycznego społeczeństwa żydowskiego w Palestynie. W 1906 r. powstała partia Poalej Syjon – w Polsce działała od 1918 do 1950 r.

Przesiedleńcy – Żydzi zmuszeni do opuszczenia swojego miejsca zamieszkania i przeniesienia się do innego, konkretnie wskazanego miejsca.

Rada Żydowska (Judenrat) – organ administracyjny społeczności żydowskiej wprowadzony przez Niemców na mocy rozkazu szefa RSHA Reinharda Heydricha z 21 września 1939 r. W zależności od wielkości miasta w radzie zasiadało 12 lub 24 członków. Do ich obowiązków należał nadzór nad wypełnianiem rozporządzeń niemieckich na terenie getta, w tym dostarczanie robotników do prac przymusowych. Rady żydowskie odpowiedzialne były też za zapewnienie porządku w getcie, pomoc społeczną, szkolnictwo i opiekę

zdrowotną. Swoje zadania Rada Żydowska wypełniała przy pomocy bardzo rozbudowanej administracji, podlegała jej też Żydowska Służba Porządkowa. Dla wielu mieszkańców getta Rada Żydowska była symbolem niemieckiej okupacji, w jego składzie znajdowali się jednak również działacze, którzy w ramach ograniczeń hitlerowskich starali się prowadzić jak najefektywniejszą politykę społeczną. Rada Żydowska w Warszawie składała się z 24 członków, na jej czele stał inż. Adam Czerniaków.

SS (Die Schutzstaffel der NSDAP, niem. Sztafety Ochronne NSDAP) – powołane w 1925 r. bojówki partii NSDAP, początkowo elitarne, stworzone przez Adolfa Hitlera jako przeciwwaga dla SA. Oddziały SS zatrudniano do przeprowadzania deportacji z gett do ośrodków zagłady. Tworzyły również załogi obozów koncentracyjnych i ośrodków zagłady.

TOZ (Towarzystwo Ochrony Zdrowia Ludności Żydowskiej w Polsce) – organizacja założona w 1922 r., zajmująca się profilaktyką zdrowotną. W getcie było podstawową instytucją koordynującą społeczną służbę zdrowia.

Uchodźcy – Żydzi zmuszeni do opuszczenia swojego dotychczasowego miejsca zamieszkania, ale bez wskazania konkretnego miejsca do osiedlenia.

Volksdeutsch (od niem. Volksdeutcher, etniczny Niemiec) – w czasie II wojny światowej określenie osób, które mieszkaly poza terytorium Rzeszy i podpisały niemiecką listę narodowościową – volklistę.

Ziomkostwa – powstające w getcie warszawskim organizacje samopomocowe zrzeszające przesiedleńców i uchodźców pochodzących z jednej miejscowości.

Żydowska Samopomoc Społeczna, ŻSS – oficjalna organizacja pomocy społecznej

(nazwa ŻSS była używana od lutego 1940 r., a formalnie została przyjęta 29 maja 1940 r.), która załóżki powstały we wrześniu 1939 r. w Warszawie w postaci Komisji Koordynacyjnej Organizacji Społecznych i Opiekuńczych (KK), początkowo działającej wspólnie ze Stołecznym Komitetem Samopomocy Społecznej. Na początku 1940 r. KK z organizacji o zasięgu lokalnym (Warszawa i okolice) została przekształcona w organizację działającą w całym Generalnym Gubernatorstwie, z siedzibą w Krakwie. Prezesem ŻSS był Michał Weichert (do lipca 1944 r.). Pod szyldem ŻSS działały różne organizacje społeczne i kulturalne, m.in. CENTOZ, TOZ, ORT. Lokalne jednostki ŻSS zajmowały się tworzeniem i zaopatrywaniem schronisk dla uchodźców, sierocińców, domów starców, kuchni ludowych, rozdzielały produkty żywnościowe.

Żydowskie Towarzystwo Opieki Społecznej, ŻTOS (od października 1940 do listopada 1941 r.), później Żydowska Opieka Społeczna, ŻOS – organizacja wywodząca się z Komisji Koordynacyjnej Żydowskich Organizacji Społecznych i koordynująca pomoc społeczną w getcie warszawskim. Choć podlegała ustanowionej przez Niemców Żydowskiej Samopomocy Społecznej (niem. Jüdische Soziale Selbsthilfe) z siedzibą w Krakowie, w istocie pozostała niezależna. Pod szyldem samopomocy społecznej działały w getcie liczne organizacje podziemne.

Terminy związane z kulturą żydowską

Bet ha-midrash – szkoła studiowania tekstów religijnych dla uczniów w wieku 12–15 lat, utrzymywana przez gminę lub przez osoby prywatne.

Jamim Noraim (hebr. straszne dni) – dziesięć dni między świętem Rosz ha-Szana a Jom Kipur, poświęcone na skruchę, pokutę i pojednanie z Bogiem i ludźmi.

Jom Kipur (też Sądny Dzień, Dzień Pojednania) – święto o charakterze pokutnym obchodzone 10. dnia miesiąca tiszri (wrzesień/październik), kończące obchody związane z żydowskim Nowym Rokiem.

Maca – niezakwaszony chleb, tradycyjnie jedzony w czasie święta Pesach.

Pesach (hebr. przejście) – święto obchodzone na pamiątkę wyzwolenia Żydów z niewoli egipskiej. Pesach rozpoczyna się wraz z zachodem słońca w wieczór 14. dnia miesiąca nisan (marzec/kwiecień) i trwa siedem dni w Izraelu, a osiem w diasporze. Pierwszy i ostatni z tych dni są świętami pełnymi, dni środkowe nazywane są chol ha-moed (półświęto). Wieczorem pierwszego dnia Pesach odbywają się tradycyjne wieczerze sederowe, podczas których odczytywany jest tekst o ucieczce z niewoli egipskiej – hagada paschalna. Podczas trwania święta zaostrzone są rygory koszerności i nie wolno używać zakwasu do pieczywa.

Rabin – przewodnik duchowy w gminie żydowskiej, znawca prawa religijnego. W okresie międzywojennym musiał mieć oficjalny certyfikat oraz nominację państwową.

Rosz ha-Szana (hebr. początek roku) – święto żydowskiego Nowego Roku obchodzone 1. i 2. dnia miesiąca tiszri (wrzesień/październik). Przypomina o stworzeniu świata i dniu sądu ostatecznego.

Sukot (też Święto Szalasów, Święto Kuczek) – święto obchodzone 15 dnia miesiąca tiszri (wrzesień/ październik), upamiętnia wyjście z Egiptu].

Szabat, szabas, szabes (hebr. odpoczynek) – dzień wypoczynku po tygodniu pracy. Upamiętnia dzień, w którym Stwórca odpoczął po stworzeniu świata. Szabat rozpoczyna się w piątek wieczorem i kończy w sobotę wieczorem. Religijnych Żydów obowiązuje wówczas całkowity zakaz pracy.

Szames – posługacz w synagodze. Do jego obowiązków należało utrzymywanie porządku w budynku, zwoływanie mężczyzn na modlitwę.

Szawout (też Święto Tygodni, Pięćdziesiątnica) – święto nadania Tory na Synaju, obchodzone czterdzieści dziewięć dni po Pesach, 6. dnia miesiąca siwan (koniec maja/początek czerwca). Jest to święto o charakterze rolniczym, tradycyjnie związane z zakończeniem żniw.

Sziwa (hebr. siedem) – okres ścisłej, ciężkiej żałoby po zmarłym, trwający siedem dni po jego pogrzebie.

Talmud-Tora – realna szkoła elementarna, przeznaczona dla najuboższych dzieci oraz sierot. Działała najczęściej przy synagogach lub w wynajmowanych pomieszczeniach. Stosowano w nich w zasadzie te same metody i program nauczania co w chederach. Nadzór nad Talmud-Torami sprawowała gmina lub utrzymujące je bractwo.

Tora (hebr. nauczanie, prawo) – pierwsze pięć ksiąg biblijnych (Rodzaju, Wyjścia, Kapłańska, Liczb, Powtórzonego Prawa), ostatecznie została skodyfikowana ok. 622 p.n.e. Nazwa „Tora” oznacza się także rodały – spisane na pergaminie zwoje Pięcioksięgu.